

Robert A. White SJ

Powszechnie wiadomo, że dzieci w wieku szkolnym w większości krajów europejskich codziennie oglądają telewizję przez około 2.5 do 3 godzin. Jeśli do tego dodamy czas spędzony na słuchaniu radia, czytaniu gazet i kolorowych magazynów, „błądzeniu” po Internecie i korzystaniu z innych mediów „wolnego czasu”, to całkowity czas poświęcony mediom przez dzieci w wieku 9-15 lat należałoby oszacować na 4-6 godzin dziennie.

Dla niektórych nauczycieli i rodziców, którzy zauważają, że uczniowie spędzają mniej czasu na czytaniu i odrabianiu lekcji, może to być wręcz sytuacja alarmowa. Obawiają się oni, że dzieci nie zostaną objęte zajęciami rozwijającymi sprawności społeczne, zaangażowanie w rodzinę i Kościół oraz pobudzające twórczo hobby.

Według innego poglądu dzisiejsza młodzież spędza prawdopodobnie tyle samo czasu na zajęciach szkolnych co zawsze. Ponadto, w coraz bardziej zurbanizowanym społeczeństwie młodzież może uczyć się wielu społecznie pożytecznych sprawności z telewizji oraz innych mediów. Zgodnie z tym poglądem, telewizja, kino i kolorowe magazyny nie są pojmowane jako przeciwieństwo formalnej edukacji, jaką dzieci i młodzież otrzymują w domu i szkole. Badania pokazują, że korzystanie z telewizji nie wpłynęło znacząco na korzystanie z innych mediów, takich jak książki¹. Większość czasu poświęcanego teraz nowym mediom była niegdyś wypełniona takimi zajęciami, jak zabawy w sąsiedztwie lub też zwyczajną nudą. Korzystanie z mediów może w znaczący sposób przyczynić się do poprawy osiągniętych w szkole

¹ B. Gunter, J. McAleer, *Children and television*, Londyn 1997, s. 9-16.

wyników oraz do rozwoju ważnych sprawności. Powszechnie dostępne media stają się tym, co wielu nazwało „równoległą szkołą”.

W procesie kształcenia media odgrywają oczywiście inną rolę niż tradycyjna szkoła, Kościół czy rodzina. Różnica polega na tym, że młodzież sama dobiera sobie media, te zaś bardziej odpowiadają jej poczuciu tożsamości. W artykule tym będę bronił tezy, że szkoła, rodzina i Kościół muszą z większym zaangażowaniem uznać rolę używania mediów przez młodzież i włączyć je do procesu edukacyjnego, tak by używanie mediów mogło wzbogacić formalną edukację i z kolei same media były wzbogacane przez formalną edukację.

Sposób, w jaki młodzież organizuje swój czas zależy w dużej mierze od warstwy społecznej, poziomu wykształcenia rodziców i od osobistych zainteresowań jej samej. Rodziny o wyższym statusie społecznym i z lepszym wykształceniem zwracają większą uwagę na osiągnięcia szkolne dzieci i wprowadzają nieporównywalnie więcej informacji i kontaktów społecznych do rodziny. Rodzice o wyższym poziomie wykształcenia zazwyczaj wprowadzają swoje dzieci do używania mediów, które mają je kształcić lub pomóc w rozwinięciu sprawności językowej. Zatem dzieci lepiej wykształconych rodziców korzystają rzadziej z telewizji, są zachęcane do czytania większej liczby książek i angażują się w zajęcia, które pomogą im w prawidłowym rozwoju i osiągnięciu lepszych wyników na uczelniach wyższych.

Korzystanie przez dzieci z Internetu, zwłaszcza w kontekście europejskim, nie jest aż tak upowszechnione, jakby to sugerowała prowadzona dyskusja na ten temat². Badania nad możliwym wykorzystaniem komputera do kształcenia dzieci są jeszcze w załączku³.

Nauczyciele i liderzy grup młodzieżowych mogą ogromnie pomóc zwłaszcza tym młodym ludziom, których rodzice są słabiej wykształceni i wykazują bardziej umiarkowane ambicje w stosunku do wykształcenia w swoich dzieciach takich nawyków ko-

² S. Weiler, *Computer kids are avid TV viewers*, w: P. Lohr, M. Meyer (ed.), *Children, Television and the new media*, Monachium 1999, s. 100-113.

³ S. Livingston, *Young People and New Media*, Londyn 2002.

rzystania z mediów w ciągu całego życia, aby stały się one bardziej ubogacające i przynosiły większe zadowolenie. Jest to szczególnie ważne w przypadku bardziej uzdolnionej młodzieży.

Czy młodzież uczy się pożytecznych rzeczy z telewizji?

Wybierane przez młodzież w czasie wolnym zajęcia niezwiązane z formalną edukacją są przeważnie zbliżone do procesu tworzenia własnej tożsamości. Gdy dziecko zaczyna dorastać i staje się dorosłą osobą, media nie pozostają dla niego jedynie źródłem wiedzy i rozrywki, ale stwarzają również przestrzeń, gdzie poznaje ono innych młodych ludzi i tworzy z nimi wspólną tożsamość pokoleniową. Dzieci dołączają do swoich rodziców i rodzeństwa oglądających wspólnie telewizję i starają się ustalić poprzez interakcję społeczną z nimi, jakie znaczenie mają treści przekazywane przez media. Gdy dzieci zaczynają się spotykać w grupach rówieśniczych, to wówczas takie grupy stają się miejscami, gdzie znaczenie treści przekazywanych przez media ustala się w trakcie dyskusji z kolegami. Ta forma wychowania może wywrzeć większy wpływ na tworzenie i utrzymywanie więzi społecznych w dorosłym życiu oraz ma szansę uniknąć zawężenia do wykształcenia umiejętności rozwiązywania jedynie zadań czysto instrumentalnych. We wszystkich badaniach nad korzystaniem z mediów przez dzieci zauważa się, że młodzi ludzie są aktywnymi użytkownikami mediów, czyli stale analizują pojawiające się na horyzoncie ich uwagi informacje, które są pomocne w odpowiadaniu na pytania i wyjaśnienia „kim jestem”. Młody człowiek może niekiedy natknąć się na film lub program telewizyjny, który odpowiada na jego osobiste pytania. Niemniej, pytania stawiane przez młodego człowieka podczas oglądania konkretnego programu telewizyjnego często biorą się z szerszego kontekstu życia społecznego rodziny, przyjaciół, sąsiedztwa i zmian rozwojowych w jego własnym życiu. Kontekst ten sprawia, że młoda osoba wybiera określony typ programu telewizyjnego lub mediów i zwraca w nich szczególną uwagę na wybrane idee.

W większości krajów wśród dzieci w wieku 4-15 lat największą popularnością cieszą się filmy, seriale telewizyjne (*drama*) i programy rozrywkowe. Badania przeprowadzone w Wielkiej Brytanii udowodniły, że do najpopularniejszej grupy przedstawień należą lekkie komedie sytuacyjne. Starsi chłopcy oglądają częściej sport, podczas gdy dziewczęta wolą sentymentalne telenowele. Młodsze dzieci chętniej oglądają filmy animowane i programy przygotowane specjalnie dla nich.

W jednym z poważniejszych brytyjskich badań przeanalizowano, czego uczą się dzieci w wieku 8-15 lat z seriali, programów naukowych i konkursów⁴. W następnych natomiast badaniach analizie poddano uczenie się z programów informacyjnych, dokumentalnych i innych gatunków.

Uczenie się z seriali telewizyjnych

Skierowany do całej rodziny serial jest szczególnie interesujący, ponieważ jest to gatunek najchętniej oglądany przez dzieci. Badania wykazały, że dzieci ze wszystkich grup wiekowych między 8 a 15 rokiem życia potrafiły poprawnie zrozumieć treść i rozwój akcji. Ta wielokrotnie potwierdzana prawidłowość zaprzecza opinii jakoby programy przeznaczone dla całych rodzin zwyczajnie były za trudne dla dzieci. Okazało się nawet, że dzieci w wieku 9-10 lat osiągały minimalnie lepsze wyniki w rozumieniu serialu o kobiecie policjancie niż starsze od nich dzieci z grupy 11-12-latków.

To, czego dzieci uczą się z nadawanego w telewizji serialu zależy od poziomu ich wiedzy, bezpośredniego zetknięcia się z prezentowanym problemem i oswojenia z formą prezentacji. Obejrzenie dwóch odcinków z popularnego w Wielkiej Brytanii serialu o policji nie wpłynęło znacząco na zmianę wiedzy lub postaw u dzieci, co sugerowałoby, że ich wcześniejsza wiedza i postawy odnoszące się do policji były w pewnym sensie niedookreślone, niemniej opierały się na dobrych podstawach. Po

⁴ B.R. Clifford, B. Gunter, J. McAleer, *Television and Children: Program Evaluation, Comprehension and Impact*, Hove (UK) 1995.

obejrzeniu serialu, dzieci wyszły przekonane, że kobieta może wykonywać pracę policjanta niemal tak dobrze jak mężczyzna⁵.

Inne badania nad uczeniem się z seriali telewizyjnych sugerują, że przekonania dotyczące natury świata wykształcają się stopniowo z powtarzania ogólnego trendu obecnego w wielu odcinkach. Stałe oglądanie jakiegoś jednego rodzaju programu, jak np. o policji, zwłaszcza gdy odbiorca pochodzi ze środowiska, w którym odnotowuje się znaczną aktywność kryminalną, prowadzi do zaburzonego poglądu, że realne życie przypomina w znacznym stopniu to przedstawione w serialu.

Uczenie się z programów popularnonaukowych

Dzieci lubią oglądać programy popularnonaukowe i uważają je za ciekawe. W badaniach przeprowadzonych w Wielkiej Brytanii nad zrozumieniem przez dzieci programu o strukturze szkieletowej człowieka, dzieci w wieku 9-10 lat dobrze zrozumiały 55% treści, podczas gdy poziom zrozumienia u dzieci 14-15 letnich osiągnął aż 75%. Dzieci z wszystkich przedziałów wiekowych mogły przypomnieć sobie około 50-60% treści po zakończeniu programu⁶. Znaczącym czynnikiem przy ocenie, zrozumieniu i zapamiętaniu informacji jest ogólny zasób wiedzy dziecka. Dziecko, które więcej wiedziałoby o zagadnieniach naukowych ze szkoły lub które regularnie oglądałoby programy popularnonaukowe w telewizji, wykształciłoby stopniowo sprawność łatwego zrozumienia tych programów i osiągnęłoby także zdolność dobrego wykorzystania zawartych w nich informacji.

Brytyjskie badania nad uczeniem się z programów popularnonaukowych dowiodły, że dzieciom bardziej podobał się dany program, więcej z niego rozumiały i lepiej go zapamiętały, jeśli w szkole uczyły się już czegoś na ten temat⁷. Istnieje również duże prawdopodobieństwo, że uczniowie zrozumieliby o wiele więcej treści przekazywanych im w szkołach, gdyby na lekcjach

⁵ Tamże, s. 207.

⁶ Tamże, s. 90-164.

⁷ Tamże, s. 216.

nauczyciele wprowadzili ich do oglądania programów popularnonaukowych i zachęcili do częstego ich oglądania. Im jednak starsi uczniowie, tym tendencja do oglądania programów popularnonaukowych zmniejsza się, a w krąg ich zainteresowań wchodzi szersze zagadnienia kulturowe i społeczne.

Korzystanie z telewizji w szkołach

W wielu krajach – Wielka Brytania będzie tu dobrym przykładem – nadawcy telewizyjni opracowali serie programów na użytek szkół. BBC⁸ i IBA⁹ w Wielkiej Brytanii przygotowywały rokrocznie od 50 do 100 serii programów przeznaczonych dla szkół. Jedna seria to zazwyczaj 10 powiązanych ze sobą tematycznie programów po 30 minut każdy i podejmujących zagadnienia umieszczone w szkolnym programie nauczania. Służą one do wzbogacenia zajęć już prowadzonych przez nauczyciela. Serie te są szczególnie przydatne przy uczeniu bardziej zawężonych, a przy tym szybko rozwijających się dziedzin wiedzy, zwłaszcza w naukach ścisłych, których postępu poszczególni nauczyciele nie są w stanie śledzić. Programy przeznaczone dla szkół są również przydatne przy prowadzeniu zajęć z literatury, historii oraz zagadnień społecznych. Obecnie około 90% szkół w Wielkiej Brytanii korzysta z nadawanych w radiu i telewizji programów. Z relacji samych nauczycieli wynika, że w miarę jak nabierają oni wprawy w posługiwaniu się tymi środkami, proces uczenia znacznie się poprawia pod ich wpływem¹⁰.

⁸ The British Broadcasting Corporation – utworzona w 1927 organizacja do nadawania publicznych programów najpierw radiowych, a później także telewizyjnych. Korporacja zarządza obecnie 5 ogólnonarodowymi i 37 lokalnymi stacjami radiowymi oraz 2 kanałami telewizyjnymi. Minister Spraw Wewnętrznych (Home Secretary) jest odpowiedzialny za funkcjonowanie Korporacji przed Parlamentem (przypis tłumacza).

⁹ The Independent Broadcasting Authority – organizacja powołana do istnienia w 1954 r. o podobnych do BBC celach i strukturze. Obecnie zarządza jedną ogólnonarodową i dziewiętnastoma lokalnymi stacjami radiowymi oraz dwoma kanałami telewizyjnymi (przypis tłumacza).

¹⁰ A. Bates, *Broadcasting in Education: An Evaluation*, Londyn 1984.

Jedną z wielkich korzyści płynących z używania w szkołach nagranych przez telewizję materiałów jest stopniowe wyrabianie w uczniach smaku na telewizję bardziej zorientowaną kulturowo i edukacyjnie. Chociaż w większości szkół spędza się ogromną ilość czasu na pracy z tekstem drukowanym, to większość dorosłych poświęca nieporównywalnie więcej czasu na kulturę tworzoną przez media (radio, film, telewizja). Już teraz telewizja oferuje sporo wartościowych programów kulturalnych, jednak to na szkołach spoczywa odpowiedzialność za przygotowanie uczniów do korzystania z nich.

Telewizja dla małych dzieci

Badania potwierdziły, że dzieci w wieku 3-7 lat, które oglądają programy przygotowane specjalnie do pobudzenia u nich ciekawości, kreatywności czy też aktywnego współdziałania z przedstawieniem, osiągają lepsze wyniki w szkole i rozwijają większą sprawność w analitycznym myśleniu. Zjawisko to nazywane jest „spiralą twórczą”. Rozpoczynające szkołę dzieci, które zdobyły więcej wiedzy i informacji z telewizji lub innych mediów, posiadają zdolności umożliwiające im o wiele lepsze wykorzystanie tego, co szkoła ma do zaproponowania i osiągają lepsze wyniki w nauce. Są to uczniowie, którzy rozwijają zaufanie w swoje zdolności uczenia się, a później wybierają studia uniwersyteckie i w dorosłym życiu pracują na stanowiskach kierowniczych lub jako przedsiębiorcy.

Jakie cechy programów dziecięcych rozwijają te zdolności?

Treść dostosowana do wieku

Psychologia rozwojowa odkryła progi wiekowe wyznaczające etapy, na jakich dzieci najlepiej uczą się określonych podstawowych ludzkich zdolności porozumiewania się. Na przykład, program „Ulica Sezamkowa”, bazując na odkryciu, że słownictwo

dziecka powiększa się najszybciej, gdy ma ono od 2 do 5 lat, pomaga dzieciom poszerzyć zasób ich słownictwa. Może to mieć szczególne znaczenie w przypadku, gdy poziom wykształcenia rodziców może być bardziej ograniczony.

Bohaterowie pochodzący z tego samego środowiska

Na przykład, program może przedstawiać rolników i robotników posiadających zdolności akademickie i kierownicze, tak aby dzieci z tych środowisk mogły utożsamić się z ich dążeniami i zdolnościami.

Język zrozumiały dla dzieci

Dzieci rozumieją język posługujący się znanym im słownictwem, dlatego też język używany do zadań wprowadzonych przez program powinien być konkretny i mieć bezpośredni widzialny odpowiednik na ekranie.

Współdziałanie

Na ekranach swoich telewizorów dzieci widzą prowadzącego program, który rozmawia z dziećmi obecnymi w studiu i zadaje im pytania. Po każdym pytaniu prezenter czeka wystarczająco długo, aż pojawi się prawidłowa odpowiedź, aby dzieci przed telewizorami mogły zastanowić się nad własną odpowiedzią. Niektóre programy wprowadzają zajęcia, takie jak rysowanie lub zabawy. Nowy rodzaj programów oparty jest na wykorzystaniu komputera i jest nagrywany na płytach kompaktowych. Programy te są tak napisane, aby dzieci mogły współdziałać z nimi i decydować o ich przebiegu.

Powtarzanie

Ponieważ w telewizji materiał jest pokazywany szybko, programy wracają do tego samego materiału i wyjaśniają go w inny sposób. Kasety wideo pozwalają dzieciom na obejrzenie programu tyle razy, ile tylko będą chciały.

Znajome otoczenie

Dzieci lubią wracać do znanego im prowadzącego i do tych postaci telewizyjnych, które są im bliskie... tak jakby wszystkie one były ich przyjaciółmi.

Scalona tematyka

Dzieci mogą śledzić łatwiej dany program, jeśli każdy jego aspekt związany jest z głównym tematem. Najczęściej elementem scalającym jest zadanie wykonywane przez wszystkich lub poznawanie terenu w postaci wycieczki do konkretnego miejsca. Popularne są również opowiadania, które uczą dzieci, jak wchodzić w uczucia i motywacje postaci, i które zawierają element dramaturgii narastania napięcia i ukazują odwagę, którą musi wykazać się główny bohater. Opowiadania te wyrażają dobrze wartości i postawy oraz umożliwiają dzieciom uczenie się poprzez identyfikację z bohaterami.

Znana dorosła osoba prowadząca program i rozmawiająca z dziećmi

Dzieci lubią, kiedy dorosła osoba spędza z nimi czas, rozmawia z nimi, słucha ich pytań, wyjaśnia im różne rzeczy, opowiada im ciekawe historie, zachęca je do zabawy ze sobą. Łagodna, ale zarazem żywa postać dorosłego stwarzającego nastrój radosnej i ciekawej zabawy i mającego zarazem dobry kontakt z dziećmi cieszy się ogromnym powodzeniem jako format programu edukacyjnego dla dzieci.

Zachęcanie dzieci do czytania

Program telewizyjny pokazuje dzieciom plansze z tekstem do czytania oraz postacie czytające, a także udostępnia materiały do czytania towarzyszące programowi.

Multimedialność uczenia się

Pokazywane ostatnio programy dla dzieci wprowadziły pomocnicze pakiety z interaktywnymi programami komputerowymi łączącymi w sobie teksty do czytania i nagrania telewizyjne.

Ten krótki artykuł przedstawia jedynie reprezentatywną próbkę tego, co wiemy o cechach dobrego programu dla dzieci. W większym stopniu pragnie natomiast skoncentrować się na edukacyjnym charakterze mediów.

Telewizja a czytanie

Powszechnie uważa się, że oglądanie telewizji powoduje u młodzieży mniejsze zainteresowanie czytaniem i słabszy rozwój zdolności abstrakcyjnego i analitycznego myślenia. Jednak prowadzone obecnie badania nie potwierdzają tego poglądu.

Uczniowie z bardziej rozwiniętymi zdolnościami uczenia się oraz uczniowie pochodzący z lepiej wykształconych rodzin, w których czytanie jest przyjętym zwyczajem, rzadziej oglądają telewizję i kontynuują czytanie, tak jak to zawsze robili. Ci natomiast, którzy pochodzili z rodzin, gdzie niewiele się czytało, nie czytali ani przedtem, ani potem. Wydaje się, że telewizja zastąpiła w dużej mierze zainteresowanie literaturą sensacyjno-przygodową, książkami humorystycznymi i tandetnymi magazynami¹¹.

Badania potwierdzają natomiast, że w rodzinach mieszczańskich z dostępem do bogatszego zaplecza informacyjnego dzieci osiągają lepsze wyniki w szkole i wykazują lepszą zdolność czytania, jeśli:

¹¹ B.R. Clifford, B. Gunter, J. McAleer, *Children and Television*, s. 167-174.

- oglądają mniej programów ogólnych w okresie przedszkolnym
- wychowują się w bardziej uporządkowanym środowisku domowym
- rodzice są ciekawi świata i prowadzą częste dyskusje
- rodzice rzadziej odwołują się do autorytarnego stylu wychowania.

W przypadku rodzin robotniczych, mających ograniczony dostęp do zaplecza informacyjnego, oglądanie pożytecznych programów telewizyjnych przyczyniało się do osiągania przez dzieci lepszych wyników w szkole i poprawy umiejętności czytania. Ogólnie można powiedzieć, że większość rodzin podtrzymuje kontakt z kulturowym dziedzictwem narodu w znacznym stopniu poprzez telewizję, po części dzieje się tak dlatego, że telewizja jest tańsza niż kupowanie książek lub pożyczanie ich z bibliotek. Dla tych rodzin telewizja jest oknem na świat literatury drukowanej.

Wszystko to sugeruje, że najlepszym fundamentem dla osiągnięcia dobrych wyników w szkole i dla ogólnoludzkiego rozwoju młodzieży jest zrównoważona dawka mediów i innych zajęć. Błędem byłoby zabranianie dziecku jakiegokolwiek kontaktu z telewizją, muzyką rozrywkową lub innymi formami kultury masowej, które są częścią ogólnej kultury młodzieżowej. Wymaga to jednak, aby rodzina była przygotowana do poświęcenia należytej uwagi warunkom, w jakich wychowują się dzieci.

Wiodąca rola rodziców w uczeniu dzieci korzystania z telewizji i innych mediów

Badania dowiodły, że na sposób, w jaki dzieci korzystają z telewizji bardzo często wpływają wzorce komunikowania między samymi rodzicami oraz między rodzicami i dziećmi. Przykład dany przez rodziców w zakresie korzystania z mediów często tworzy ramy dla sposobu, w jaki dzieci korzystają z mediów. Jeśli rodzice nie potrafią rozmawiać ze sobą, wówczas tak oni, jak i dzieci zrekompensują to sobie oglądaniem telewizji lub korzystaniem z innych mediów w ciszy i samotności.

Idealny model komunikowania w rodzinie to taki, w którym przestrzeń kontaktów rodzinnych są chronione i wypełniane

treściami. Dopuszcza on zatem wyrażanie odmiennych poglądów, ale zarazem powinny być one przedyskutowane i o ile to możliwe, należy uzgodnić wspólne stanowisko. Korzystanie z mediów jest tą sferą życia rodzinnego, w której członków rodziny zachęca się do wymiany poglądów. W idealnej sytuacji rodzina będzie oglądała wybrane programy po części dlatego, że wszystkich one interesują, a także dlatego, że wszyscy lubią rozmawiać o nich. Programy te będą wybierane, ponieważ otrzymały pozytywną opinię krytyków oraz ze względu na pokazywane w nich dobre ludzkie wartości, zwłaszcza te wartości, które dana rodzina bardzo sobie ceni. Rozmawianie o programach z dziećmi, gdy są one jeszcze małe, ma ogromne znaczenie. Istnieją badania, które wykazały, że gdy rodzinne korzystanie z ogólnych programów dla rodziny zaczyna się wcześnie, to dzieci w wieku dorastania, choć spędzają większość czasu z własnymi mediami i przyjaciółmi, oglądają telewizję, by być razem z rodziną.

Udowodniono, że na całym świecie komunikowanie w rodzinie i wiodąca rola rodziców w doborze programów telewizyjnych dla dzieci ulega rozkładowi. Jednym ze wskaźników takiej sytuacji jest wzrastająca liczba rozwodów. Ogromnie ważne jest, aby młode małżeństwa i rodziny zdały sobie sprawę z przyczyn tego stanu rzeczy. Jest również ważne, aby uświadomić sobie, że dzisiejsze systemy ekonomiczne i polityczne nie wykazują troski o wymiar wspólnotowy lub rodzinny społeczeństwa i że presja ekonomiczna wyklucza zazwyczaj rodzinę z udziału w wytworzonych dobrach.

Pierwszym czynnikiem jest utrata, zwłaszcza na obszarach wiejskich, podmiotowości ekonomicznej, która ustanawiała dotychczasowy system zewnętrznych kontaktów rodziny, scalając tym samym jej członków na płaszczyźnie emocjonalnej. Dzisiaj zauważa się, iż małżonkowie pracują w różnych środowiskach i często poświęcają zbyt wiele czasu pracy, kosztem życia rodzinnego.

Drugim czynnikiem jest odwrócenie w kulturze konsumpcyjnej wartości rodzinnych z troski o członków rodziny na troskę o rzeczy. Rodziny rozwiązują problemy w porozumiewaniu się poprzez nabywanie więcej rzeczy.

Trzecim czynnikiem jest postępujący rozkład komunikowania w rodzinie spowodowany wymienionymi wcześniej barierami. Im

mniej komunikowania i dzielenia się, tym trudniej jest zachęcić do odpowiedniego korzystania z mediów.

Młode rodziny, które uświadomiły sobie te zagrożenia, powinny również ustalić mocne reguły chroniące przestrzeń komunikowania w rodzinie w zgodzie z obowiązkami zawodowymi i zadaniami narzuconymi przez życie w zurbanizowanym społeczeństwie. Po pierwsze, obowiązki zawodowe i praca powinny być dostosowane, aby zajęcia domowe (system zewnętrzny) były wykonywane razem. Członkowie rodziny zbierają się razem, aby nawzajem się poznawać i zbliżać się do siebie. Po drugie, rodzice i dzieci powinni zadbać o spędzanie razem czasu na korzystaniu z mediów lub innej formy kultury masowej. Umożliwi im to wymianę poglądów na temat niektórych pojęć i wartości promowanych przez otaczającą ich kulturę. Może to być ulubiony program telewizyjny, wyjście do kina, zwiedzanie muzeum lub miejsc o historycznym znaczeniu, czytanie popularnych książek itd. Po trzecie, rodziny powinny mieć czas, na zapraszanie przyjaciół, członków rodziny do wspólnego przebywania. Takie spotkania dostarczają kontekstu do wymiany między światami kulturowymi (i medialnymi), do których należą różni członkowie rodziny. Po czwarte, każda rodzina powinna mieć czas poświęcony na obrzędy religijne: czas, gdy członkowie rodziny odczuwają harmonię między sobą, harmonię ze światem i harmonię ze Stwórcą. Jest to czas głębokiego pojednania. Ponownie, może to być czas wspólnego korzystania z mediów.

Prawie wszystkie teksty na temat mediów i dzieci zalecają następujące punkty¹²:

1. Rodzice powinni ustalić własne zasady odpowiedzialnego korzystania z mediów.
2. Rodzice powinni oglądać przynajmniej niektóre programy telewizyjne razem z dziećmi i rozmawiać z nimi o tym, co wspólnie zobaczyli, nawet pytać dzieci o te programy, których sami nie widzieli. Jeśli nie potrafi się przeprowadzić nawet samej dyskusji o tym, co dziecko oglądało (także bez rodziców), to nie powinno się pozwolić dziecku na oglądanie go.

¹² Tamże, s. 195-196.

3. Rodzice powinni być szczególnie wyczuleni na treści zawierające przemoc i grozę, zwłaszcza jeśli znajdują się one w programach przeznaczonych dla małych dzieci. Sceny wypełnione przemocą lub zawierające zbyt wyraźne zachowania seksualne mogą wywołać mocny niepokój u dzieci. Jeśli jednak dziecko zobaczy coś takiego, rodzice powinni porozmawiać z nim o tym, co widziało. Badania wskazują, że dzieci są o wiele bardziej przerażone i wyrządza się im o wiele większą szkodę tymi scenami, niż to się rodzicom wydaje.
4. Rodzice powinni szczególnie pamiętać, aby wciągnąć dzieci do dyskusji, kiedy istnieje prawdopodobieństwo złego zrozumienia niejasnego, dwuznacznego lub stereotypowego obrazu świata.
5. Rodzice powinni traktować dzieci jako mające pewne aktywne, dobre wyczucie mediów. Niekiedy zdarza się, że dzieci poznają rzeczy poprzez testowanie ich. Często ujawniają one swoje własne zdrowe wyczucie wartości, z którego także rodzice mogą się wiele nauczyć.

Kościół nasz robią niestety bardzo niewiele, aby zachęcić do naśladowania takiego wzorca życia rodzinnego. Dzieje się tak ponieważ większość Kościołów kieruje się przede wszystkim sztywnymi regułami. Kursy przedmałżeńskie są w większości przygotowaniem do życia w ramach zasad danego Kościoła. Tak długo, jak cała wspólnota parafialna żyje zgodnie z prawem kościelnym, wszystko wydaje się w porządku. Przygotowanie młodych ludzi do małżeństwa w niewielkim stopniu zwraca uwagę na tworzenie poczucia wspólnoty rodzinnej i na używanie wszechobecnych mediów do rozwinięcia tej wspólnoty.

Czy przemoc obecna w mediach powoduje agresję i wyrządza inne szkody u dzieci?

Większość wielkiej światowej literatury, świętych pism, historii oraz inscenizacji przedstawia przemoc. Niekiedy część z tego, co jest uważane za światowe dziedzictwo kultury wydaje się zgadzać na przemoc (np. gdy odnosi się do narodowego patriotyzmu), ale znacznie częściej przemoc jest jedynie ogniwnem

w strukturze narracyjnej, w której przedstawiona jest walka w obronie i dla oczyszczenia wartości zwieńczona odbudowaniem harmonii we wspólnocie. Większość ludzi czytających literaturę i książki historyczne, w których przedstawiana jest przemoc, rozumie, że przemoc w świecie jest faktem, a my musimy być tego świadomi, aby jej przeciwdziałać.

Powszechnie uważa się, że telewizja, zwłaszcza telewizja komercyjna i sprzedawana na międzynarodowym rynku, zawiera niezwykle ładunek przemocy i seksu. Telewizyjna reprezentacja przemocy ma większy wpływ niż np. media drukowane, ponieważ staje się dosłownym, wyraźnym, codziennym środkiem wyrazu. Brakuje jednak jednoznacznego dowodu, że umasowienie przemocy w mediach wywołuje agresję u odbiorców; chociaż zostały oczywiście opisane przypadki, w których nie zrównoważone psychicznie jednostki uległy wpływowi telewizji i dokonały aktów przemocy¹³. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że przedstawianie przemocy negatywnie wpłynie na dzieci, gdy przemoc ta jest akceptowana lub gdy bohater programu jest chwalony za użycie przemocy. Im bardziej dzieci utożsamiają się z brutalną postacią, tym gorszy to przynosi skutek. Jest bardziej prawdopodobne, że przemoc będzie miała zły wpływ na małe dzieci, gdy rodzice nie będą rozmawiali ze swoimi dziećmi o scenach przemocy.

Przyjmuje się jednak powszechnie, że w programach dla dzieci nie powinno się pokazywać wyraźnych scen przemocy i zachowań seksualnych z następujących powodów:

1. Dzieci między 10 a 12 rokiem życia nie dysponują moralną dojrzałością, która by im pozwalała na dostrzeżenie, że brutalne zachowanie nie jest akceptowane. Można często zobaczyć dzieci naśladujące sceny przemocy obejrzone w telewizji, a może dojść do tego, że stanie się to częścią ich osobowości.
2. Przemoc zastrasza dzieci i może zostawić w nich trwałe urazy.
3. Przemoc ogranicza wpływ wyobraźni i zabawowe podejście do interpretowania mediów, szczególnie wśród dzieci, i zmniejsza zdolność mediów do rozwijania wyobraźni i kreatywności.

¹³ Tamże, s. 92-116.

4. Dzieci, które oglądają znacznie częściej programy telewizyjne zawierające sceny przemocy i żyją w rodzinach, gdzie porozumiewanie się jest utrudnione, są zazwyczaj bardziej agresywne i są przekonane, że świat jest wrogim i brutalnym miejscem¹⁴.

Trudno jest ocenić wpływ przedstawianych w telewizji scen wyraźnej przemocy i seksu na ogólną kulturę, niemniej wydaje się, że jest to fragment ogólnego trendu zmierzającego do rozluźnienia ludzkich i wspólnotowych związków w naszych postprzemysłowych społeczeństwach. Związki między ludźmi stają się bardziej instrumentalne i powierzchowne. Związki te angażują mniej czułości, uczuć i wierności. Trudno jest stwierdzić, że media masowe są tego powodem, ponieważ tłem tego jest ogólna polityczno-ekonomiczna struktura społeczeństwa post-industrialnego. Media odzwierciedlają warunki naszego życia, ale niestety my nie wykorzystujemy wystarczająco mediów do odzwierciedlenia w kulturze tego, co sami tworzymy.

Wychowanie do krytycznego korzystania z mediów

Niemal wszystkie dyskusje na temat mediów i dzieci, kończyły się sugestią, aby do szkół został wprowadzony program wychowania do korzystania z mediów. Miało to się jednak odbywać przy współpracy rodzin, publicznych i prywatnych systemów nadawania oraz innych instytucji, takich jak np. Kościół¹⁵.

Jakaś forma wychowania do korzystania z mediów masowych powinna stać się częścią ogólnego programu szkolnego i być traktowana na takiej samej zasadzie jak np. literatura. Takie wychowanie powinno stać się również częścią wychowania religijnego i przygotowania zwłaszcza do małżeństwa i życia w rodzinie. Często zajęcia dla młodzieży są tworzone wokół dyskusji na temat mediów.

¹⁴ B.J. Bushman, L.R. Huesmann, *Effects of Televised Violence on Aggression*, w: D.G. Singer, J.L. Singer (ed.), *Handbook of Children and the Media*, Londyn 2001, s. 223-254.

¹⁵ D. Buckingham, *Moving images: Understanding children's emotional responses to television*, Manchester 1996, s. 316-317.

Wychowanie do odbioru mediów w swym zamiarze nie jest ukierunkowane na tworzenie snobistycznej i przesadnie krytycznej postawy wobec telewizji, ale raczej na traktowanie tego jako przestrzeni prezentacji masowej kultury, którą można się cieszyć i doceniać. Dobra telewizja masowa zawsze będzie atrakcyjna i ciekawa dla ogólnego jej odbiorcy. Celem wychowania do korzystania z mediów jest ich lepsze zrozumienie, tak aby również uznać ich wartość. Ważne jest, aby się nauczyć, że istnieje czas w życiu na czytanie tekstów religijnych i czas na poważniejsze czytanie tekstów filozoficznych, ale także czas na lekką rozrywkę, która jest piękna sama w sobie.

Aby wychowanie do odbioru mediów osiągnęło zamierzony skutek, należy oprzeć je na „naturalnym” sposobie, w jaki odbiorcy korzystają z mediów. Za każdym razem, gdy korzysta się z mediów, przybiera ono formę spędzania czasu wolnego i w zamierzeniu ma być rozrywką, środkiem relaksującej przyjemności. Dlatego wychowanie do odbioru mediów powinno zajmować się zwyczajną telewizją, którą dana grupa normalnie ogląda, rozumie i lubi, a nie telewizją w stylu wyszukanej sztuki, jaką niektórzy krytycy mogą zalecać. Jeśli młodzież lubi popularną obecnie komedię sytuacyjną lub programy zadaniowo-przygodowe (również te popularne programy mają swoje dobre strony), to właśnie od nich należy zacząć. Później dyskusja może zostać ukierunkowana na bardziej subtelny materiał oraz na różne odmiany komedii sytuacyjnej lub programów przygodowych.

Wychowanie do odbioru mediów ma obecnie wiele różnych celów, każdy z nich opierając na naturalnym sposobie, w jaki odbiorcy oglądają telewizję lub korzystają z innego medium.

Rozumienie mediów

Dla odbiorcy podstawową rzeczą jest zrozumienie znaczenia – jaki jest główny wątek, co główny bohater próbuje osiągnąć i o czym jest cały program. Dlatego podstawowym celem jest zrozumienie tego, co wytwórca próbuje powiedzieć lub założyć. Większość oglądających telewizję wychwytyuje jedynie małą część z tego, co wytwórca „mówi”.

Znajomość przebiegu produkcji

Odbiorcy są ciekawi, w jaki sposób powstaje program i jak wytwórca stwarza wrażenie rzeczywistości lub śnienia. Ważne jest, aby odbiorcy zdawali sobie sprawę, że każde medium jest wybiórczym tworzeniem rzeczywistości i wiedzieli, jak przemysł medialny funkcjonuje, poczynając od strony finansowej a skończywszy na kreowaniu gwiazd. Ludzie lubią stawać się „wspólnikami” procesu produkcyjnego i w pewnym sensie być „współtwórcami” znaczenia.

Odkrywanie czyichś poglądów

Każdy odbiorca wnosi ze sobą niepowtarzalne zaplecze kulturowe i osobiste, a co za tym idzie, interpretuje daną produkcję w nieco inny sposób. Ludzie uświadamiają sobie tylko w niewielkim stopniu, że każdy posiada inne poglądy oparte na niepowtarzalnej tożsamości. Niekiedy tłum wykrzykuje wielorakie, a niekiedy te same zdania. Pomocne okazuje się wprowadzenie do programu wskazówek, które zachęcają każdą osobę do uświadomienia sobie swej własnej interpretacji i ukrytej za nią niepowtarzalnej tożsamości, a później do wyrobienia sobie własnej opinii na temat samego programu. Pomaga to osobie w stopniowym przyjęciu odpowiedzialności za własne poglądy i wartości. To podejście może pomóc szczególnie młodzieży w wyrażaniu i obronie ich własnej oceny programu telewizyjnego. Osobiste przeczucia reprezentują zazwyczaj wrażliwość na dobro.

Krytyczna ocena

Po wyrobieniu sobie własnego poglądu, odbiorcy mogą przystąpić do oceny danego programu według wyznawanych przez nich wartości. Jest to często etap krytycznej oceny, a także etap, na którym widoczne stają się ideologiczne wypaczenia. Na tym właśnie etapie uczniowie mogą rozwinąć krytyczne podejście do kultury.

Omawianie znaczenia

Ostatnio przeprowadzone badania ujawniły, że ludzie lubią porównywać swoje interpretacje produkcji medialnych, aby sprecyzować własne opinie. Korzystanie z mediów jest o wiele częściej rodzajem wydarzenia społecznego niż to się zwykło wcześniej uważać. Wychowanie do odbioru mediów zachęca odbiorców do wymiany opinii i zastanawiania się nad kulturowym znaczeniem, dlatego właśnie że ludzie to lubią.

Tworzenie własnych mediów

Większość prawdziwych wielbicieli wybranego rodzaju telewizji lub innego medium dochodzi do punktu, w którym sami chcą coś wytworzyć. Najbardziej charakterystycznym przykładem jest fakt, że młodzież zainteresowana muzyką chce tworzyć własne zespoły. Wychowanie do odbioru mediów zachęca uczestników do czynnego włączenia się w tworzenie własnych mediów i do rozwinięcia zdolności wyrażania własnych pomysłów.

Przedstawiony tu opis metodologii wychowania do odbioru mediów pokazuje, dlaczego włączenie nauczania w zakresie mediów do programu szkolnego ma tak ogromne znaczenie edukacyjne. Wyprowadza ono studentów z ich własnych światów na szerokie wody interpretowania kultury.

WNIOSKI: długotrwały wpływ telewizji na rozwój dziecka i rozwój ogólnoludzki

Jasne jest, że telewizja może uczyć młodzież wielu wartościowych rzeczy i że wychowanie do odbioru mediów może sprawić, że telewizja stanie się bramą otwierającą na kulturę narodową. Istnieje powszechna zgoda, że wprowadzenie małych dzieci do oglądania programów przygotowanych dla nich z zamiarem pobudzania ich ciekawości, wyobraźni i twórczości, zainicjuje rozciągniętą na całe życie spiralę lepszych osiągnięć w szkole, wejś-

cie w bardziej magiczny i twórczy świat, a później wykonywanie twórczych zawodów¹⁶.

Pomocne może okazać się podsumowanie okoliczności, w jakich telewizja i podobne jej media, takie jak kino, mogą wpłynąć w szczególnie pozytywny sposób na osobisty i społeczny rozwój; a także wskazanie innych okoliczności, gdzie przesadne korzystanie z takich mediów staje się zagrożeniem i powinno być uważnie monitorowane.

Okoliczności, w których wpływ mediów jest pozytywny

Wpływ telewizji i podobnych mediów będzie największy w rodzinach, gdzie istnieje właściwe komunikowanie się między rodzicami i dziećmi, i gdzie rodzice oglądają i rozmawiają ze swoimi dziećmi przynajmniej o niektórych programach telewizyjnych lub innych mediach. Gdy rodzice doceniają wpływ, jaki zrównoważone korzystanie z dobrych mediów przeplatane innymi zajęciami może mieć na rozwój ich dzieci i prowadzą je ku temu, telewizja ma szansę stać się dobrym przygotowaniem do szkoły i wzbogaceniem szkolnej oferty oraz innych doświadczeń. Dzięki temu młodzież wyrobi w sobie trwały nawyk dobrego korzystania z mediów masowych, które umożliwi jej czytanie gazet, oglądanie telewizji, chodzenie do kina, sięganie do popularnych magazynów i innych mediów dla samej przyjemności oraz by utrzymać kontakt z bieżącymi wydarzeniami i współczesną kulturą swojego narodu. Będą mieli zrównoważony, krytyczny pogląd na kulturę masową, tak by móc dyskutować o niej roztropnie wśród przyjaciół i by być zdolnym do uczestniczenia w jakiejś formie mediów, zwłaszcza na poziomie lokalnym. Wszystko to pomoże młodym ludziom w osiągnięciu ważnych pozycji przywódczych w ich wspólnotach, parafiach i środowiskach pracy.

Dobre wykorzystanie mediów masowych będzie najsilniejsze w rodzinach z lepszym wykształceniem i zajmujących wyższe pozycje społeczne. Edukacyjne i społeczne zaplecze takich rodziców pomoże im we wprowadzaniu własnych dzieci do ko-

¹⁶ T. MacBeth, *Tuning in to Young Viewers*, s. 210-211.

rzystania z mediów. Jeśli rodzice są słabiej wykształceni i wykonują zawody związane z pracą ręczną, to będą oni mniej zdolni do wprowadzenia swoich dzieci do korzystania z mediów, zajęć szkolnych czy innych form aktywności, które pomogłyby im w osiągnięciu ważnych pozycji społecznych. Jest bardziej prawdopodobne, że młodzież z takiego środowiska będzie prowadziła życie bardziej wyalienowane ze społeczeństwa i kultury, o ile szkoła i organizacje młodzieżowe nie dostarczą tego, czego mogło zabraknąć rodzicom. Szkoła, organizacje młodzieżowe i animatorzy młodzieżowi w parafiach i sąsiedztwie mogą pomóc dzieciom i dorastającej młodzieży w odkrywaniu wszelkich talentów dających im poczucie własnej wartości. Tego typu pomoc będzie prowadziła ich w kierunku właściwego zorganizowania czasu wolnego, włączając w to media, i rozwinię ich zdolności. Jeśli na przykład młoda osoba szczególnie fascynuje się naukami ścisłymi, lider młodzieżowy może zachęcić ją do oglądania programów naukowych w telewizji, które posłużą za inspirację, jakiej brakowało tej osobie w rodzinie robotniczej¹⁷. Liderzy młodzieżowi mogą ukierunkowywać młodych ludzi ku pozytywnemu zaangażowaniu w istotne dla wspólnoty wydarzenia.

W chwili, gdy pojawia się coraz więcej mediów dostępnych dla prywatnych posiadaczy i rozwija się trend indywidualnego korzystania z nich, nadanie mediom społecznego znaczenia wewnątrz środowiska rodzinnego, szkolnego i kościelnego może stawać się coraz większym wyzwaniem. Dzieci i dorastająca młodzież coraz częściej zdobywają wykształcenie same i przejmują kontrolę nad korzystaniem z mediów¹⁸. Sytuacja ta sugerowałaby, że w rodzinach i innych środowiskach wprowadzanie w świat mediów będzie w mniejszym stopniu zależny od zewnętrznych reguł i wymagań, a bardziej od dobrego i ciągłego komunikowania między dziećmi i dorosłymi odpowiedzialnymi za moralny

¹⁷ Popularny film *Billy Elliot* przedstawia młodego chłopca z biednego, przemysłowego miasta w Północnej Anglii, który pragnął zrobić karierę zawodowego tancerza, jednakże został skutecznie zniechęcony przez swoją rodzinę i sąsiedztwo robotników. Film opisuje, jak nauczyciel z sąsiedztwa pomógł chłopcu, jednocześnie wykazując błędy wychowawcze rodziny. Film jest dobrym przykładem, może być inspiracją dla młodzieży.

¹⁸ S. Livingstone, *Young people and new media*, Londyn 2002, s. 211.

rozwój dzieci. Korzystanie z mediów staje się na tyle złożone, że konieczne jest prowadzenie nieustannej dyskusji i rozeznawania.

Okoliczności, w których korzystanie z telewizji i innych mediów niesie ze sobą wysokie ryzyko

Bieżące badania sugerują, że na największe ryzyko narażone są dzieci i dorastająca młodzież pochodzące z rodzin o wyższym statusie społecznym, w których komunikowanie między rodzicami i dziećmi jest wyjątkowo zaniedbane i okazywana jest znikoma troska o wprowadzenie dzieci do korzystania z mediów. Ci młodzi ludzie będą mieli dostęp do bogatych zasobów medialnych, ale będą zarazem dryfować ku mediom zawierającym największy ładunek przemocy i niepokoju, po części by ukryć ból wyobcowania z rodziny. Taka sytuacja może prowadzić do gorszych wyników w szkole i słabszej pracy wyobraźni twórczej. Właściwy im sposób korzystania z mediów może wzmocnić tendencję sięgania po treści pornograficzne i wypełnione przemocą, dając tym samym wsparcie dla postaw depresyjnych i prowadząc ich ku agresji i podejmowaniu błędnych decyzji w życiu. Zbyt częste korzystanie z mediów bez refleksji krytycznej może doprowadzić ich do wyrobienia w sobie zniekształconego „telewizyjnego” obrazu świata, a jednocześnie mogą nie uświadamiać sobie wystarczająco, że jest to pożyteczne, ale jednostronne spojrzenie. Fakt pochodzenia z wyższej warstwy społecznej może dać tej młodzieży poczucie większej wartości i pobudzać większe aspiracje. Jednak to właśnie ci młodzi ludzie są zagrożeni przyjmowaniem postaw radykalnie przeciwnych moralności społecznej, destrukcyjnych, konfliktowych w rodzinie, wspólnocie i środowisku zawodowym. Ich zanurzenie w mediach w okresie dzieciństwa i dorastania oddali ich od organizowanych dla młodzieży zajęć wykonywanych dla dobra wspólnoty. Istnieje również mniejsze prawdopodobieństwo, że będą oni aktywnie wspierali wspólnotę, parafię czy organizacje zawodowe.

Inną grupą wysokiego ryzyka jest młodzież, zwłaszcza młodzi mężczyźni, których rodzice mają słabe wykształcenie, niski status społeczny i żyją w zaniedbanych dzielnicach. Ich rodzice, tak jak w przypadku grupy opisanej wyżej, mają niewiele czasu i zdol-

ności potrzebnych do wprowadzania swoich dzieci w świat mediów. Środowisko, w jakim żyją te dzieci i młodzież może być pełne niepewności i aktów przemocy emocjonalnej: częste zwalnianie z pracy, wypadki, przenoszenie się z domu do domu, starcia z policją, wyjątkowo słabe doświadczenie uczenia się. Ci młodzi ludzie będą dorastać na diecie mediów, które są bardziej wypełnione przemocą i pornografią niż w jakiegokolwiek podobnej grupie; a ponieważ ich życie przebiega w bardziej agresywnym środowisku, są oni bardziej narażeni na przejęcie wzorców rozwiązań siłowych z mediów. Podobnie jak młodzież przedstawiona we wcześniejszej analizie, te dorastające dzieci będą wyobcowane ze szkoły, organizacji młodzieżowych, parafii i innych grup mogących im pomóc.

Te i podobne grupy wysokiego ryzyka wymagają szczególnej uwagi i troski. Ze względu na to, że trudno do nich dotrzeć przez szkołę czy organizacje młodzieżowe, potrzebny będzie indywidualny wysiłek w zlokalizowaniu ich i udzieleniu im swego rodzaju bliskiej rodzicielskiej opieki, która umożliwi im przełamanie błędnego koła przemocy.

Tłumaczenie: Aleksander Mandziak SJ

→ **SŁOWA KLUCZOWE** – MEDIA, RODZINA, KSZTAŁCENIE,
WYCHOWANIE DO ODBIORU MEDIÓW

SUMMARY

ROBERT A. WHITE SJ, *Television – The Parallel School*

The function and meaning of the media in human life is continually in the state of developing. Young people spend a lot of time with radio, newspapers, Internet, magazines, and other leisure-time media. On one hand this may be a matter of alarm to some teachers and parents who see students spending less time reading or doing school assignments, but on the other hand media use can make a significant contribution to school achieve-

vements and to development of important life skills. The popular media become what many have termed the parallel school.

The article undertake the following problems:

1. Do young people learn useful things from the media?
2. What are the characteristics of a good children's programme?
3. Parental Guidance of Children's Use of Television and Other Media.
4. Education to the critical use of the media.

The educational process of the media is, obviously, different from that in the context of the school, the Church or in the family, in that it is an activity that young people themselves choose and that *responds more closely to their own core identity*. It is the argument of this essay that schools, the family and the Church must recognize more actively the role of media use by young people and integrate this into the education process so that media use can enhance formal education and, in turn, be enhanced by formal education.

Robert A. White SJ, profesor zwyczajny Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie oraz dyrektor Centrum Interdyscyplinarnego Komunikacji Społecznej. Studia w zakresie filozofii i teologii odbywa na uniwersytecie w St Louise w USA. Stopień doktora socjologii uzyskuje na uniwersytecie Ithaca. Wieloletni dyrektor „The Center for the Study of Communication and Culture” w Londynie. Redaktor naczelny kwartalnika Communication Research Trends oraz serii książek „Communication and Human Values”. Doradca do spraw komunikacji w wielu krajach Ameryki Łacińskiej.